

Shaxs kamoloti ijtimoiy-biologik hodisa, pedagogik jarayon obykti va subyekti sifatida.

Maxmudova Nigora Hikmatovna

Osiyo xalqaro universiteti assistenti

Annotatsiya: SHaxs rivojlanishi haqida tushuncha. Individ, shaxs, individuallik. SHaxs tushunchasi insonga taalluqli bo`lib, psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo`lgan jamiyatning a`zosini ifodalashga xizmat qiladi. Odam shaxs bo`lishi uchun psixik jihatdan rivojlanishi, o`zini yaxlit inson sifatida his etishi, o`z xususiyatlari va sifatleri bilan boshqalardan farq qilmog`i kerak.

“Individ” nima? Bola ma`lum yoshga qadar “individ” sanaladi. Individ (lotincha “individium” so`zidan olingan bo`lib, «bo`linmas», «alohida shaxs», «yagona» ma`nolarini anglatadi) xatti-harakatlarini shartli refleks yordamidagina tashkil eta oluvchi biologik mavjudotdir.

Individuallik esa shaxsning o`ziga xos xususiyatlari bo`lib, uning namoyon bo`lishi tarbiya jarayonini amalga oshirishda bola shaxsini puxta o`rganish, uning yashash sharoitlaridan etarli darajada xabardor bo`lish va ularning hisobga olinishini taqozo etadi. Individual yondashuv o`quvchilarning aqliy qobiliyatlari, bilishga bo`lgan qiziqish hamda iste`dodini namoyon etishda muhim ahamiyatga ega. Bola harakatlari ongli, ijtimoiy munosabatlar jarayonidagi ishtiroki natijasida shakllana boradi.

Kalit so`zlar: shaxs, individ, bola, refleks.

Abstract: Concept of personality development. Individual, person, individuality. The concept of a person refers to a person, and serves to represent a member of society who is psychologically developed, differs from others in his personal characteristics and behavior, and has a certain attitude and worldview. In order to become a person, a person must develop psychologically, feel himself as a whole person, and be different from others with his characteristics and qualities.

What is an "individual"? A child is considered an "individual" until a certain age. An individual (derived from the Latin word "individium", which means "indivisible", "separate person", "single") is a biological being that can organize its behavior only with the help of a conditioned reflex.

Individuality is the unique characteristics of a person, and its manifestation requires careful study of the child's personality, adequate awareness of his living conditions and their consideration during the educational process. abilities, interest in knowledge and talent are important. Children's actions are formed as a result of their participation in the process of conscious social relations.

Key words: person, individual, child, reflex.

Odamning ijtimoiy mavjudot sifatida shaxsga aylanishi uchun ijtimoiy muhit sharoitlari va tarbiya kerak bo'ladi. Ana shular ta'sirida odam inson sifatida rivojlanib boradi va shaxsga aylanadi. Rivojlanishning o'zi nima? Rivojlanish shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayondir. Rivojlanish mohiyatan oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga, eski sifatlardan yangi holatlarga o'tish, yangilanish, yangining paydo bo'lishi, eskining yo'qolib borishi, miqdor o'zgarishining sifat o'zgarishiga o'tishini ifodalaydi. Rivojlanishning manbai qarama-qarshiliklarni o'rtasidagi kurashdan iboratdir. Bola shaxsining rivojlanishi inson ijtimoiy mavjudotdir degan falsafiy ta'limotga asoslanadi. Ayni vaqtda inson tirik, biologik mavjudot hamdir. Demak, uning rivojlanishida tabiat rivojlanishining qonuniyatlari ham muhim ahamiyatga ega. SHuningdek, shaxs bir butun mavjudot sifatida baholanar ekan, uning rivojlanishiga biologik va ijtimoiy qonuniyatlar birgalikda ta'sir etadi, ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. CHunki shaxsning faoliyati, hayot tarziga yoshi, bilimi, turmush tajribasi bilan birga boshqa fojiali holatlar, kasalliklar ham ta'sir etadi. Inson butun umri davomida o'zgarib boradi. U ham ijtimoiy, ham psixik jihatdan kamolga etadi, bunda bolaga berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq bo'lsa, u jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida o'ziga munosib o'rin egallaydi. CHunki rivojlanish tarbiya ta'siri ostida boradi. SHaxsning fazilatlarini to'g'ri ko'rish va bexato baholash uchun uni turli munosabatlar jarayonida kuzatish lozim. Demak, shaxsni rivojlantirish vazifasini to'g'ri hal etish uchun uning xulqiga ta'sir etuvchi omillar hamda shaxs xususiyatlarini yaxshi bilish zarur. Tarbiya bolaga samarali ta'sir etishi uchun o'sish va rivojlanish qonuniyatlarini bilish va hisobga olish maqsadga muvofiq. SHunday qilib, rivojlanish va tarbiya o'rtasida ikki tomonlama aloqa mavjud.

Shaxs tarbiyasiga ta'sir etuvchi omillar. Fanda, odamning shaxs sifatida rivojlanishiga biologik va ijtimoiy omillarning ta'siri o'rtasidagi munosabatni belgilashga oid munozara ko'pdan buyon davom etmoqda. Insonning shaxs sifatida, rivojlanishida ijtimoiy hodisalarning ta'siri kuchli bo'ladimi? YOki tabiiy omillar etakchi o'rin tutadimi? Balki tarbiyaning ta'siri yuqoridir? Ular o'rtasidagi o'zaro munosabat qanday?

Fanda biologik yo'nalish deb nomlangan nuqtai nazar etakchi o'rinlardan birini egallab, uning vakillari Aristotel, Platonlar tabiiy-biologik omillarni yuqori qo'yadi. Ular tug'ma imkoniyatlar, taqdir, tole har kimning hayotdagi o'rini belgilab bergan, deyilar. XVI asr falsafasida vujudga kelgan preformizm oqimi namoyandalari esa shaxs rivojlanishidagi naslning roliga katta baho berib, ijtimoiy muhit va tarbiyaning rolini inkor etadi. Xorij psixologiyasidagi yana bir ohim – bixeviorizm XX asr

boshlarida yuzaga kelgan bo'lib, uning namoyandalari, ong va aqliy qobiliyat nasldan-naslga o'tib, insonga u tabiatan berilgan, deyiladi. Mazkur ta'limot vakili amerikalik olim E.Torndaykdir. Progmaticizm oqimi va uning vakillari D.D'yul, A.Kombe ham shaxs rivojlanishini biologik nuqtai nazarda asoslaydilar. Ular rivojlanishni fašat miqdoriy o'zgarishdan iborat, deb qaraydilar. Naslning rolini absolyutlashtirib, uni inson taqdirida hal qiluvchi ahamiyatga ega deb biladilar. Demak, bir guruh xorijiy olimlar rivojlanishni biologik (nasliy) omilga bog'laydilar. Biologik oqimga qarshi falsafiy oqim vakillari rivojlanishi ijtimoiy omil bilan belgilaydilar. Bu oqim vakillari bola shaxsining jismoniy, psixik rivojlanishi u yashaydigan muhitga bog'liq deb ko'rsatadilar. Muhit deganda odam yashaydigan sharoitdagi barcha tashqi ta'sir tushuniladi. SHu nuqtai nazardan tarbiya tufayli bolani o'zi yashaydigan ijtimoiy sharoitga moslashtirish mumkin, degan xulosa kelib chiqadi. Ular ijtimoiy muhitning rolini hal qiluvchi omil deb hisoblaydilar. Demak, odam bolasining shaxs sifatida rivojlanib, taraqqiy etib borishi, uning shaxs bo'lib kamolga etishida nasl (biologik omil), ijtimoiy muhit (bola yashaydigan sharoit), shuningdek, maqsadga muvofiq amalga oshadigan tarbiya ham birdek ahamiyatga ega. Bu omillarning ta'sirini aniqlashda ilg'or pedagogik olimlar, psixolog va faylasuflar ta'limotiga suyaniladi.

Falsafada shaxsni jamiyat bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy hayotdagi murakkab voqelik deb qaraladi. Ular individning ma'naviy boyligi uning munosabatlariga bog'liq, deb hisoblaydilar. Haqiqatdan ham, shaxs mehnat faoliyati zaminida rivojlanadi, kamolga etadi. Inson sharoitni, sharoit esa odamni yaratadi. Bu esa o'z navbatida inson faolligini namoyon etadi. Zero, shaxs ma'lum ijtimoiy tuzum mahsulidir. Jamiyat shaxs kamolotining muayyan imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi yoki yo'q qilishi mumkin. Faylasuflar shaxsni tabiatning bir bo'lami deb baholaydilar. Bu insondagi layoqat kurtaklari bo'lib, uning rivojlanishi uchun tarbiya kerak, degan g'oyani ifodalaydi. Jamiyat taraqqiyoti shaxs rivojlanishi uchun keng imkoniyatlarni yaratadi. Demak, shaxs bilan jamiyat o'rtasida ham uzviy aloqa mavjud. SHunday qilib, odam shaxsining jamiyatdagi rivojlanishi tabiat, muhit, inson o'rtasidagi murakkab aloqa ta'siri ostida ro'y beradi, inson ularga faol ta'sir etadi va shu yo'l bilan hayoti va o'z tabiatini o'zgartiradi. SHaxsga ijtimoiy muhitning ta'siri ham muhim. Bu tarbiya tizimi orqali amalga oshiriladi. YA'ni, birinchidan, tarbiya ta'sirida muhit bera olmagan bilim, ma'lumot egallanadi, mehnat va texnik faoliyat bilan bog'liq ko'nikma va malakalar hosil bo'ladi. Ikkinchidan, tarbiya tufayli tug'ma kamchiliklar ham o'zgartirilib, shaxs kamolga etadi. Uchinchidan, tarbiya yordamida muhitning salbiy ta'sirini ham yo'qotish mumkin. To'rtinchidan, tarbiya kelajakka qaratilgan maqsadni belgilaydi. Demak, tarbiya bilan rivojlanish bir-biriga ta'sir etadi, bu tarbiya doimiy va uzluksizdir. SHunday qilib, bola shaxsining rivojlanishida tarbiya ham etakchi o'ringa ega bo'lib, tarbiya

tufayli nasl-nasabi, oila muhiti, ijtimoiy muhit ta'sirida har tomonlama rivojlanishga qodir, degan xulosani chiqarish mumkin.

Shaxs rivojlanishida faoliyatni o'rni. Shaxs rivojlanishida irsiyat, muhit, tarbiya bilan bir qatorda inson faoliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu degani inson qanchalik mehnat qilsa, uning rivojlanishi shunchalik yuqori bo'ladi.

Faoliyat o'zi nima? Faoliyat shaxs tomonidan tabiiy va ijtimoiy hayotni maqsadga muvofiq tashkil etiluvchi kundalik, ijtimoiy yoki kasbiy harakatlarning muayyan shakli, ko'rinishi. Insonning qobiliyati va yoshi u tomonidan tashkil etilayotgan faoliyat mohiyatiga ko'ra belgilanadi.

Faoliyat jarayonida inson shaxsi, har tomonlama va bir butun, yaxlit holda rivojlanadi. Lekin faoliyatni maqsadga muvofiq amalga oshirishi uchun uni to'g'ri tashkil etish lozim. Lekin ko'p holatlarda shaxsning rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratilmaydi, tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy mehnat, bilish faoliyatlari cheklangan bo'ladi. O'smir va o'spirinlar faoliyatining asosiy turlariga o'yin, o'qish va mehnat kiradi. Ular yo'nalishiga ko'ra bilishga doir, ijtimoiy, sport, badiiy, texnik, hunarmandchilik hamda shaxsiy qiziqishga ko'ra tanlangan sohalardan iborat. Faoliyatning asosiy turi – muloqotdir. Faoliyat faol va passiv bo'lishi mumkin. O'smir faoliyati muhit va tarbiya ta'sirida faollashishi yoki susayishi mumkin. Inson shaxsining rivojlanishida uning butun vujudi bilan sevib, o'z imkoniyatlarini namoyon etib, mehnat qilish, o'zini shaxs sifatida ko'rsata olishi unda o'z faoliyatidan qoniqish hosil qiladi. Uning ijtimoiy mehnatdagi ishtirokida faollik ko'zga tashlanadi. Ta'lim jarayonidagi faollik o'quvchiga bilimlarni chuqur va mustahkam egallashga, o'z qobiliyatini namoyon etishga yo'llaydi. Bilishga bo'lgan faollik o'quvchining intellektual rivojlanishini ta'minlaydi. Faollik ko'rsatishning asosini esa hamma vaqt ehtiyoj tashkil etadi. Ehtiyojlarning xilma-xilligi faoliyatning ham turlarini kengaytiradi. SHunga ko'ra, o'quvchining turli yosh davrlarida ularning faoliyati turlcha bo'ladi. Ta'lim muassasasida, hamma vaqt bir xil talab shaxs rivojlanishida ijobiy natija beravermaydi. Turli yosh davrlarida faoliyatning turlari va mohiyati o'zgarib turishi kerak. Insonning ijtimoiy faolligi, qobiliyati barcha muvaffaqiyatlarining garovidir. CHunki har bir inson o'z mehnati, g'ayrati, intilishi bilangina faollashadi. O'qituvchi qanchalik yaxshi o'qitmasin yoki tarbiya bermasin, tarbiyalanuvchining o'zi harakat qilmasa, rivojlanish muvaffaqiyatli kechmaydi. Zero, barcha ma'naviy-axlohiy kamchiliklarning asosiy sababi ham insonning o'z faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'ymaganligidadir.

Shaxsga hurmat

Tomas Edison, Bil Gayts Reyxil Karson, Rosa Parks- bularning barchasi dunyo manzarasini tubdan o'zgartirib yuborgan shaxslar hisoblanadi. Elektr lampalaridan tortib kompyutergacha va kishilar erkinliklari sog'lom muhitga erishgungacha, yagona shaxslar o'zgarishlar yasashning kaliti bo'lgan.

Albatta yakka holatda muvoffiqiyatlarga kamdan kam erishiladi, buyuk muvaffaqiyatlarga boshqalarning yordami bilan erishilishi haqiqat va bu albatta yuqorida eslatib o`tilgan ixtirochilar uchun ayni haqiqat. Shu bilan birga bu ilmiy va jamoaviy o`zgarishlar yasagan shaxslar sinf honalarida o`tirgan. Ular yoshlik va o`smirlik paytida ham bugungi maktab zallarida sang`ib yuradigan bolalarga o`xshamagan.

Kelgusida dunyoda innovatsion texnologiyada, meditsina sohasida, yoki jamiyatda qanday o`zgarishlar sodir bo`lishi aytish qiyin. Lekin bir narsa aniqki, bunday katta mahoratni egallagan shaxslar bugunning talabalaridir. Pedagoglar ularni o`zlari istagan sohani mutahhassi bo`lishi uchun kerakli mahoratlarni bilan tanishtirishi va qurollantirishi kerak.

Jamiyatga foyda keltiradigan, tajribali, o`zini har sohada nazorat qila oladigan yosh kadr zarur. Shuningdek maktablar jamiyatning hozirgi hayotini o`zgartirishiga hissa qo`shadigan yaratuvchan ijodkor yoshlar- novatorlarni yetishtirib berishi kerak. Bunga erishish uchun maktablar o`quvchi shaxsini hurmat qilgan holda ularga ko`maklashishlari kerak. Talabalar tomonidan aytilgan kuchli istaklari, orzu hohishlari kelajakdagi muhim qadamlari uchun katta rol o`ynaydi, Har bir hohish istakning amalga oshishi dunyoga o`zining ma`noli hissasini qo`shadi. O`qituvchilar o`quvchilar uchun umumiy sistemaga bog`liq normalarni tanlagandan ko`ra ularning o`zlarini namoyon qila olishini qanday o`rgatishi mumkin? Pedagoglar qanday qilib ta`limni individuallashtiradi va talabalarni o`zlarining kelajagining asoschisi qilishga intiladi?

Talaba shaxsiga hurmat. O`tgan davrlarda bo`lgani kabi, o`qituvchilar turli xil jamoatchi-iqtisodchi talabalar jamoasi bilan bog`liqdir. O`ziga hoslikdan faxrlanishning ma`nosi talabalarning kelib chiqishini bilishi va madaniy hilma xillikni hurmat qilishni talabalarga o`rgata olishdir. Talabarga ularning madaniyati va turli hil usumlari haqida malumotlarni bo`lishishga imkon berish nafaqat loyihalar va faoliyatlar o`rtasidagi moslikni mustahkamlaydi, balki bu sinfdoshlarni bir birini chuqurroq o`rganish tajribasi ekanligini isbotlaydi. Ko`plab o`qituvchilar bu g`oyani qabul qilishda muammolarga duch kelishlari mumkin. Talabalarning sinfdan tashqari kechadigan hayoti va faoliyati ular dars davomida o`rganadigan fanlari singari hayotda o`z o`rinlarini topishga hizmat qiluvchi asosiy omillardir. Sport, teatr to`garaklari, va bahs munozaralar, maktabdan tashqari darslar – bularning barchasi hayotiy mahoratni o`stirish uchun muhim omildir. Bu faoliyatlarning barchasi vaqt talab qiladigan va shunga qaramay maktab topshiriqlari bilan vaqt masalasi bo`yicha muammo bo`lishi mumkin. O`qituvchi malum bir topshiriqni bajrish uchun talaba uchun noqulay vaqt belgilasa, o`quvchi tayinlangan vazifani amalga oshira olmasligi va bundan aziyat chekishi hamma uchun oydin. Garchi talaba uchun vaqtni, muddatni qadrlash muhim bo`lsada, o`qituvchining gohi-gohida

talabalarga imkon berishi ularning fanga va vaqt tushunchasiga bo'lgan hurmat hissini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, talaba kamchilik va salohiyati bilan bir biridan tubdan farq qiladi. Tabiiy fanlarda o'zining bor mahoratini ko'rsata olgan o'quvchi, ijtimoiy fanlarni o'zlashtirishda birmuncha qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Bazi talabalar ta'lim sohasida barkamollikka erishadilar- bu pedagoglarning yutug'idir va buni ezozlashimiz keak. Qanday sinf o'quvchilariga dars o'tishdan qat'iy nazar pedagog o'quvchilarning iqtidor doirasidagi sohalarida muvaffaqiyatga erishishlari uchun ularni ruhlantira olishi kerak; hoh bu ilmiy soha yoki mehanik soha bo'lsin. Talabalarning muvaffaqiyatiga etibor qaratib va uni qadrlagan holda kelajakda o'zlari orzu qilgan kasb egasi bo'lishiga yordam beradi.2

Shuning uchun ham inson faoliyati uning rivojlanishi natijasi hamdir. Demak, shaxs faolligi asosida ijtimoiy faollik, tashabbuskorlik, ijodkorlik xislatlarini shakllantirish – uning shaxslik imkoniyatlarini namoyon etishi orqali faoliyatini rivojlantirish muhim sanaladi.

Rivojlanishning yosh va o'ziga xos xususiyatlari. Muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar yosh xususiyatlari deb ataladi. Ana shu yosh xususiyatlarni hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya ishi tashkil etiladi. SHunda bola rivojlanishiga tarbiya ta'siri kuchli bo'ladi.

Bolalarning tarbiyasiga to'g'ri yondashish, uni muvaffaqiyatli o'qitish uchun bola rivojlanishidagi turli yoshdagi davrlariga xos xususiyatlarni bilish va uni hisobga olish muhimdir. CHunki bola orginizmining o'sishi ham, rivojlanishi ham, psixik taraqqiy etishi ham turli yosh davrlarida turlcha bo'ladi. Abu Ali Ibn Sino, YAn Amos Komenskiy, K.D.Ushinskiy, Abdulla Avloniyalar ham bolani tarbiyalash zarurligini uqtirib o'tganlar. Bolaning o'ziga xos xususiyatini hisobga olish juda murakkab. CHunki bir xil yoshdagi bolalar ham psixik jihatdan turlcha bo'lishi mumkin. Masalan, ko'rish va eshitish qobiliyati, faolligi, tez anglash, sust fikr yuritishi, hovliqma yoki vazminligi, sergap yoki kamgapligi, serg'ayrat yoki g'ayratsizligi, yalqov yoki tirishqoqligi, pala-partish va chala ishlaydigan, yig'inchoqligi yoki ishga tez kirishib ketishi kabilar nerv faoliyati tizimining ta'siri bo'lib, o'qituvchi yoki tarbiyachi ularni bilishi zarur. Bolaning individual – o'ziga xos xususiyatini bilish uchun temperamentning umumiy tiplari va bolaning o'ziga xos xususiyatini o'rganish, metodikasini bilish muhim. Temperament (lot. «temperamentum» «qismlarning bir-biriga munosabati» ma'nosini anglatib, shaxsning individual psixologik xususiyatlari majmuidir. SHuningdek, turli yosh davrlarining o'ziga xos rivojlanish qonuniyatlari ham mavjud. Masalan, 5-sinf o'quvchilari bilan 10-sinf o'quvchisini tenglashtirib bo'lmaydi. SHuning uchun bolaning jismoniy va psixik kamoloti quyidagi davrlarga bo'linadi:

Go`daklik davri – chaqaloqlik (1 oy) davri tugagandan to bir yoshgacha bo`lgan davr.

Bog`chagacha bo`lgan yosh davri – 1 yoshdan 3 yoshgacha.

Maktabgacha bo`lgan yosh davri – 3 yoshdan 7 yoshgacha.

Kchik maktab yoshidagi o`quvchilar (bolalar)–7 yoshdan 11,12 yoshgacha.

O`rta maktab yoshidagi o`quvchilar (o`smirlar) 14-15 yosh.

Katta yoshdagi maktab o`quvchilari (o`spirinlar) – 16-18 yosh.

Kchik maktab yoshida o`yin faoliyatining o`rnini endi o`qish faoliyati egallaydi. Bu juda qiyin o`tish davri bo`lib, bolaning bo`yi, og`irligi jihatdan uning tashqi ko`rinishi kam farq qiladi. Suyaklari qotmagani tufayli tez shikastlanadi. Muskullari tez o`sishi tufayli serharakat bo`ladi. Bosh miyasi tez rivojlanadi. Jismoniy o`sishiga xos bu xususiyatlar tarbiyachidan ehtiyotkorlikni talab etadi. Bu yoshda bola bilim olish va o`rganishga qiziquvchan bo`ladi. Bolalar qiziqishini qanoatlantiruvchi qiziqarli uchrashuv, sayr va tomosha va ekskursiyalarni tashkil etish zarur. Mazkur yosh davri o`quvchilariga emosionallik xos, ularning fikrlashi obrazli bo`ladi, his-tuyg`ulari mazmuni o`zgaradi. Ular odamlar bilan aloqa qilishga qiziqadilar. O`rta maktab yoshi (o`smirlik 12-15 yosh). O`smirlikning murakkabligi anotomik-fiziologik va psixologik xususiyatdagi kuchli o`zgarishlar bilan bog`liqdir. Bolaning o`sishi tezlashadi. Bu davrni o`tish davri ham deyiladi. Bu davrda jinsiy etilish davri boshlanadi. Bu bolaning fe`l-atvoriga ta`sir etadi. O`smir hayotida mehnat, o`yin, sport va jamoat ishlari katta rol o`ynaydi. Ba`zilarining o`zlashtirishi pasayadi, intizomi bo`shashadi.

Hozirgi davr o`smirlarining ruhiyatida quyidagi holatlar ko`zga tashlanadi:

Intellektual rivojlanish – tafakkur qobiliyati, aqliy faoliyatni yuqori saviyada tashkil etishni talab etadi, bilishga qiziqishi ortadi. Bu davrda to`garaklar, studiya, seksiya, turli tadbirlar o`tkazish katta ahamiyatga ega. Ularning kitob o`qishga qiziqishi ortadi.

O`z-o`zini anglash, baholash, tarbiyalash shakllanadi. U o`zini boshqalar bilan solishtira boshlaydi.

Ammo yuqoridagilar bilan bir qatorda, o`smir xarakterida murakkab qarama-qarshiliklar ham mavjud bo`ladi. Bu o`smir faoliyati, xulqida yangi xislatlar – yosh xususiyatning yangidan boshlanishi sanaladi.

Lekin o`smirlarnig hammasida ham bilishga qiziqish darajasi yuqori emas, 38 foiz o`smir hech qaysi o`quv fanlarini o`qishga qiziqmaydi. Boshqalarining uchta yoki ikkita o`quv fani, aksariyat holatlarda esa bitta o`quv faniga qiziqishi aniqlangan. Kchik yoshdagi o`smirlar qiziqishi o`qituviga bog`liq. Lekin ularning qiziqishlari, shuningdek, kitob o`qishlari ham barqaror emas.

Turli to`garaklarga 21 foiz o`smir qatnashadi, qolganlari sport yoki musiqa bilan shug`ullanadi. 40 foiz o`quvchida, sinfdan tashqari ishlarda qatnashishda ham

barqarorlik yo`q. Eng muhim qiziqish – teleeshittirishlarga qaratilgan. TVni har kuni 88 foiz o`smir tomosha qiladi. Ular oddiy kunni o`z ixtiyorlari bilan qanday o`tkazadilar, degan savolga javob topish uchun o`tkazilgan tadqiqot natijalari quyidagilarni qayd etdi: 85 foiz o`smir vaqtini o`z holcha o`tkazadi, 70 foizi kino yoki televizor ko`radi, 50 foizi sport bilan shug`ullanadi, 45 foizi uxlab yoki yotib dam oladi. SHuningdek, yomon baho olmaslik uchun maktabga boradigan o`smirlarning soni 15 foizni tashkil etadi. O`smirlarda biror narsaga erishishga nisbatan talab rivojlanadi. Ular tomonidan ijtimoiy talablarning bajarilishi asab tizimining rivojlanishiga ta`sir etadi. SHuning uchun maktab hayoti “qiyin” vazifalarga to`liq bo`ladi. Bu yoshda o`smirlar kattalar oldida o`zining erkinligini namoyish etishga harakat qiladi. O`z-o`zini tarbiyalashga bo`lgan talab o`sadi. “Dangasa”, “qo`pol”, “bee`tibor”, “qobiliyatsiz” degan kattalarning baholarini ular og`rinib qabul qiladilar. O`smir yoshida, o`g`il va qiz bolalar o`rtasida farq kuchayadi. VII sinfdan intellektual malakalar pasayadi. SHuning uchun bu davrda bolalar rivojlanishiga katta e`tibor berish lozim. O`z-o`zini tarbiyalash natijasida o`g`il bolalar kuchli, erkin, e`tiborli, jasur; qizlar esa – o`ta ko`nikuvchan, kamtar va jiddiy bo`la boshlaydilar. SHuning uchun o`smirga o`z vaqtini rejalashtirishda yordam berish zarur. 13-14 yoshgacha o`smirda burch hissi, mas`uliyatni his etish, vazminlik paydo bo`la boshlaydi. Muhimi, o`smir shaxsini hurmat hilish, kamsitmaslik, katta bo`lib qolganligini tan olish zarur.

Katta maktab yoshi – kollej, lisey o`quvchilari (o`spirinlik davri 15-18 yosh). Bu davr o`spirinlarning ilk balog`atga etgan davridir. Mazkur davrda jinsiy etilish tugaydi. Ularda mustaqillik sezila boshlaydi. O`spirin yoshlar hayotga kelajak nuqtai nazaridan qaray boshlaydilar. Madaniy darajasini orttirishga intilish kuchaya boradi, his-tuyg`ularida ham o`zgarish yuz beradi. O`z-o`zlarini tarbiyalashga kirishadilar. Ideal tanlash va unga ergashish kuchayadi. Bu davrda, ular o`rtasida munozaralar o`tkazish yaxshi natija beradi. O`spirinlar o`z guruhiga intiladi. SHuning uchun ham o`spirinning barcha intilishlari ma`lum maqsadga yo`naltirilgan bo`lishi zarur. Ularda o`quv fanlarini tanlashga nisbatan ehtiyoj kuchaya boradi.

O`spirinlik bu asliy faoliyatning ham rivojlanish davri sanaladi. Ular o`z fikrlarini mustaqil ifodalashga harakat qilib, shaxslik xislatlarini namoyish eta boshlaydilar. SHunda o`qituvchilar va katta yoshlilar ularning hali g`o`r fikrlari va dunyoqarashlarini to`g`ri yo`naltirishlari muhim. Zero, bu davrda o`z-o`zini anglash, ma`naviy-axloqiy, ijtimoiy xislatlari tez shakllanadi.

Bunga uning faoliyati, jamoada va jamoat joylarida o`zini tutishi, odamlar bilan tez muloqotga kirishishi ham turtki bo`ladi. O`zini kattalardek his etish, o`ziga xosligini namoyon etish, boshqalarning diqqatini o`ziga qaratishga harakat qiladi. Axloqiy muammolarni o`z qarashlari nuqtai nazaridan hal eta boshlaydi. Hayot mohiyati, baxt,

burch, shaxs erkinligini o'z qiziqishlari bilan o'lchaydilar. SHu bois ularga katta yoshlilarning beg'araz, to'g'ri yo'nalish berishlari o'ta muhim.

Mazkur davrda yoshlar xulqi ham tarkib topa boshlaydi. Bunda shaxsning jamoadagi mavqei, jamoa shaxslari bilan muomala-muloqoti muhimdir.

Albatta, bu borada, ta'lim muassasasida faoliyat ko'rsatayotgan yoshlar ijtimoiy harakati ta'siri katta ahamiyatga ega. CHunki o'spirin-yoshlar mustahil hayot ostonasida bo'lib, ularning bu hayotga to'g'ri qadam qo'yishi uning jamiyatning faol fuqarosi bo'lishining muhim shartidir.

Shaxsning ijtimoiylashuvi. Shaxs ijtimoiy munosabatlar jarayonida shakllanadi. CHunki ta'lim jarayonida bolalarga jamiyatda birga yashash bilan bog'liq bo'lgan holat va hodisalar o'rgatiladi. Bu jarayonda o'quvchi jamiyatga «kirishadi» va u bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. Ular ma'lum ijtimoiy tajriba (bilim, qadriyat, axloqiy qoida, ko'rsatma) orttiradilar, ya'ni, ijtimoiylashadilar.

Ijtimoiylashuv uzoq davom etadigan murakkab jarayon. CHunki har qanday jamiyat rivojlanish jarayonida ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar, ideallr, axloqiy me'yorlar va qoidalar tizimini ishlab chiqadi, har bir bola yuqoridagi qoidalarni qabul qilib, o'rganib mazkur jamiyatda yashash, uning a'zosi bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladi. Buning uchun jamiyat u yoki bu shaklda shaxsga maqsadga muvofiq ta'sir etadi. Bu ta'sir ta'lim vositasida amalga oshadi. Ikkinchi tomondan, shaxsning shakllanishiga turli g'oyalar, ijtimoiy muhit ta'sir ko'rsatadi.

Odamlar ijtimoiy me'yorlar va axloqiy qoidalar bilan munosabatga kirishadilar va uni o'rganadilar.

Ijtimoiylashuv jarayoni chki qarama-qarshiliklarga ega. Ijtimoiylashgan inson jamiyat talablariga mos kelishi, unga «kirishib» ketishi, jamiyat rivojlanishidagi salbiy jihatlarga, shaxsning individual rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi hayotiy holatlarga qarshi turishi kerak. Lekin hayotda ba'zan aksi ham bo'ladi: to'liq ijtimoiylashgan, jamiyatga kirishib ketadigan, ammo muhitda ba'zi salbiy holatlarga qarshi kurashishda faollik ko'rsatmaydigan odamlar ham mavjud.

Bu holat ko'p jihatdan butun jamiyat, tarbiya muassasalari, o'qituvchilar hamda ota-onalarga ham taalluqli. Tarbiyada qarama-qarshilik insonparvarlik g'oyasi yordamidagina bartaraf etilishi mumkin.

Shaxsga bo'lgan hurmat darajasi

Har bir shaxsning o'zlashtirish qobiliyati va tezligi boshqalarnikidan tubdan farq qiladi. Agar darsning izchilligi va saviyasi o'quvchi bilim salohiyatiga muvofiq tarzda bo'lsa sinfnig ko'pchilik talabalari har bir bo'lim yakunidagi berilgan ta'lim standartlariga javob bera olishi kerak. Shunga qaramay ba'zi talabalar hattoki biror bo'lim yoki bob yakunlanayotgandagina yakunlanayotgan mavzu haqidagi tushunchalari endi "uyg'onayotgan" bo'lishi mumkin. Ba'zi hollarda qisqa hulosaviy

nazorat tekshiruvlaridagi o'zgarish darajalar, kelajakdagi kasbiy mahoratlarida o'sishi mumkin.

Agar ushbu darajalash tizimi o'zgaruvchan bo'lsa, yoki talaba bir bo'lim yoki bob yakunlangandan keyin zaruriy mahoratni namoyish qila olsachi? Agar ular buni ma'lum bir o'rtacha vaqtda bajarsa, yoki bo'lim yakunlangandan so'ng orqaga qaytib bilim darajasi salohiyatini aks ettiruvchi bahosini o'zgartirishi kerakmi?

Agar o'qituvchilar talaba shaxsini qadrlashni va ularning qobiliyatlarini nazorat qilishni hohlasa ular bor kuchlari bilan harakat qilishlari uchun talabarga har qanday imkoniyatni berishlari kerak. Bu esa baholash standardning asosiy tarkibiy qismi hisoblanishi kerak. Sentyabr va Yanvar oylaridagi yil bo'yi jamlangan ballarni qo'shib o'rtacha bahoni chiqargandan ko'ra o'qituvchilar o'quvchilarning chorak yakunidagi bilim darajalarini aniqlagani maqulroq. Namuna tariqasida, agar bir talaba o'rganilayotgan bo'lim davomida o'zlashtira olmasa va bu iqtidorni keyinroq namoyon qilsa, uning dars davomida olgan bahosi yakuniy baholanishiga ta'sir ko'rsatmasligi kerak.

Oshkora tuzilgan va tartibga solingan baholash mezonini o'quvchilarning o'qishga bo'lgan ishtiyoqi va o'z kelajagini yarata olishiga bo'lgan ichonchini mustahkamlaydi. Yil yakunidagi o'rtacha baho ko'rsatkichining eski mezonini talabalarning o'qishga bo'lgan ishtiyoqini pasaytiradi: avvalgi egallangan past baholar keyinroq ham baholanishga ta'sir ko'rsatsa qattiq ishlashdan naf ko'rmagan talabalarda yil yakunida o'zlashtirish o'sish o'rniga pasayadi. Har bir kishi turli hil tezlikda o'zlashtirishi tufayli baholanishning yangicha mezonini yil boshidagi past baholar yil yakunidagi yuqori ballarga ta'sir qilmaslik o'rganuvchilarda o'qishga bo'lgan ishtiyoqini kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hikmatovna, M. N. (2023). Tarbiyaning Maqsad Va Vazifalari. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 386-388.
2. Hikmatovna, M. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISH JARAYONIDA QO'LLANILADIGAN METOD VA VOSITALAR. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 339-344.
3. Maxmudova, N. (2018). THE ROLE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN THE INNOVATIVE TRAINING PROCESS. *Экономика и социум*, (3 (46)), 34-36.
4. Hikmatovna, M. N. (2023). Goals and Tasks of Education. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 360-362.
5. Mahmudova, N. H. (2023). INFLUENCE OF FAMILY ENVIRONMENT ON PERSONAL SOCIALIZATION. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 440-446.

6. Sobirovna, Y. S. (2023). Methods and Tools of Economic Education in Preschool Children. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 109-115.
7. Sobirovna, S. Y. (2023). METODIST FAOLIYATI ASOSLARI. SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR, 1(5), 108-114.
8. Sobirovna, S. Y. (2023). Creativity in the work of an educator. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 361-367.
9. Oktam's, S. M. (2023). "Methods and Tools of Speech Development of Small Group Children in Preschool Education Organization". *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 104–108.
10. O'ktam qizi Buxoro, S. M. (2022). BOLANING NUTQINI RIVOJLANTIRUVCHI O 'YINLAR. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 484-486.
11. Akbarovna, I. S. (2023). SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF BEHAVIOR FORMATION IN ADOLESCENTS. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 184-191.
12. Akbarovna, I. S. (2023). NEGATIVE AND POSITIVE CHANGES IN ADOLESCENT BEHAVIOR. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 192-197.
13. Ikromova, S. A. (2023). FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF IMMUNITY TO DESTRUCTIVE IDEAS IN ADOLESCENTS. *Innovation in Science, Education and Technology*.
14. Hikmatovna, M. N. (2023). Tarbiyaning Maqsad Va Vazifalari. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 386-388.
15. Hikmatovna, M. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISH JARAYONIDA QO'LLANILADIGAN METOD VA VOSITALAR. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 339-344.
16. Gafurovna, L. S. (2023). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINF O'QITUVCHISINING RAQAMLI TA'LIM RESURSLARIDAN FOYDALANISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH TIZIMI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 300-309.
17. Gafurovna, L. S. (2023). THE IMPORTANCE OF USING DIGITAL LEARNING RESOURCES IN PRIMARY EDUCATION. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(12).
18. Sobirov, A. (2021). ВИДЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ ЛИЧНОСТИ В СПОРТЕ И В ЖИЗНИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 7(7).

19. Sobirov, A. (2021). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАЩИТНЫЕ ФАКТОРЫ ПРОЯВЛЯЮЩИЙСЯ У СПОРТСМЕНОВ: The features of negative psychological defense, manifested in athletes under the influence of external causes, and the factors causing it are classified. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 7(7).
20. Tursunova, Z. N. (2023). ORGANIZING OUTSIDE THE CLASSROOM IN MOTHER TONGUE SUBJECT. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 468-472.
21. Ne'matovna, T. Z. (2023). "BOSHLANG'ICH TA'LIM PEDAGOGIKASI" MAZMUNI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 324-331.
22. Narziyeva Shahnoza Rustamovna. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research* , 1(3), 127-131.
23. Kozimova, N. A. (2023). Psixologik konsultatsiya bosqichlari. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 90-95.
24. Kozimova, N. A., & Ulugova, S. M. (2022). Classification of a Group of Staff for Psychological Conseling and Referral to It. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 7, 175-177.
25. Narziyeva Shaxnoza Rustamjon qizi. (2023). PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE MANIFESTATION OF ADOLESCENT EMPATHY. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 132-134.
26. Ravshanovna, X. S. (2023). O'qituvchi kasbiy faoliyatida pedagogik muloqot usullarining o'zlashtirish jarayoniga ta'siri va ahamiyati. *Journal of Universal Science Research*, 1(10), 803-816.
27. Ravshanovna, K. S. (2023). Factors Affecting the Formation of a Positive Attitude to the Learning Activity in Students. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 116-122.0
28. Сайфуллаева, Н. Б. (2020). Важные особенности дидактических игр в процессе обучения математике в начальных школах. In *ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ* (pp. 60-62).
29. Сайфуллаева, Н. Б., & Мурадова, Я. М. (2020). Пути эффективного использования методов обучения математике в начальных классах. In *EUROPEAN RESEARCH* (pp. 121-123).
30. Сайфуллаева, Н. Б. (2022). Методы определения потребностей обучающихся в процессе использования облачных технологий в образовании. *Universum: технические науки*, (2-1 (95)), 57-59.

VOLUME-2, ISSUE-1

31. Isomova, F. A. T. Q. (2022). МАКТАБГАЧА ТАЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА БОЛАЛАРНИ МАКТАБ ТА'ЛИМИГА ТАЙЙORLASHДА НУТQ О'СТИРИШ МАШG'УЛОТЛАРИНИНГ АНАМИЯТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 947-949.

32. Isomova Farog'at Tojiddin qizi. (2023). THE CONTENT OF THE FORMATION OF SPEECH AND READING COMPETENCES OF PRESCHOOL CHILDREN. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(11). Retrieved from <https://www.ijmrd.in/index.php/imjrd/article/view/444>.

33. UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTIONNS Rustamovna

34. Jalolov, T. S. (2023). СОЗДАНИЕ ПРОГРАММЫ ДЛЯ ИМИТАЦИИ ШИФРОВАНИЯ МАШИНЫ ENIGMA НА ЯЗЫКЕ PYTHON. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 317-323.

35. Jalolov, T. S. (2023). STUDY THE PSYCHOLOGY OF PROGRAMMERS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 563-568.

36. Kozimova, N. A. (2023). Techniques and methods used in the process of psychological counseling. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 338-341.

37. Kozimova, N. A. (2023). PERSONALITY TYPES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 372-377.

38. Tursunova, Z. N. (2023). START MODERN PRINCIPLES OF ORGANIZING OUTSIDE THE CLASSROOM IN CLASSROOMS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 494-499.

39. Gafurovna, L. S. (2023). Mechanism for the Use of Digital Educational Resources by Future Primary School Teachers. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 123-128.